

Anna Kisiel

KU Leuven

Antoni Małecki

1. Biogram

Urodzony 6 lipca 1821 roku w Objezierzu k. Poznania. Zmarł 7 października 1913 roku we Lwowie. Studia (filologia klasyczna, germanistyka, slawistyka, filozofia i historia) ukończył na uniwersytecie w Berlinie, gdzie w 1844 roku obronił doktorat z filozofii (*De Academia Vetere*). Rok później rozpoczął pracę nauczyciela języka polskiego, łaciny, greki oraz historii w poznańskim Gimnazjum św. Marii Magdaleny, którego wcześniej sam był wychowankiem. Od 1850 profesor nadzwyczajny filologii klasycznej na UJ, skąd został usunięty w 1852 za polityczną nielojalność, tj. sprzeciw wobec języka niemieckiego jako wykładowego w szkołach średnich. Po kolejnym krótkim okresie pracy nauczycielskiej w szkole realnej (Poznań) w 1854 roku został profesorem filologii klasycznej na Uniwersytecie w Innsbrucku. Od 1856 profesor zwyczajny (katedra literatury i języka polskiego), a w latach 1872–1873 rektor Uniwersytetu Lwowskiego, z którym pozostał związany aż do emerytury w 1874 roku.

W latach 1869–1872, 1882–1913 zastępca kuratora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Od 1872 członek Akademii Umiejętności; także członek korespondent Serbskiego Towarzystwa Naukowego w Belgradzie i współzałożyciel Macierzy Polskiej we Lwowie, od 1888 na czele jej Rady Wykonawczej. W latach 1873–1893 był współwydawcą serii „Monumenta Poloniae Historica”. Członek honorowy Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a od 1901 prezes Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie. Członek Rady Miejskiej Lwowa (od 1871), poseł na sejm krajowy galicyjski (1876–1889), od 1881 dożywotni członek austriackiej Izby Panów. A.M. był też członkiem galicyjskiej Rady Szkolnej Krajowej, austriackiej Rady Szkolnej (Unterrichtsrat) w Wiedniu oraz Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego we Lwowie.

2. Gramatyka

Do głównych dzieł językoznawczych A.M. należy „Gramatyka języka polskiego” mniejsza i większa (1863) oparta na metodzie historyczno-porównawczej, wykorzystująca wyniki badań przedstawione m.in. w „Gramatyce porównawczej języków słowiańskich” Franca Miklošicia.

Mniejsza, skrócona wersja gramatyki była przeznaczona na użytek szkolny. A.M. uważał, że znajomość zasad i praw rządzących językiem jest warunkiem niezbędnym do prawidłowego posługiwania się nim, co uzasadnia dydaktyczną perspektywę jego pracy. W wersji większej, obszerniejszej, można znaleźć wyjaśnienia i uzasadnienia twierdzeń podanych w wersji mniejszej, co sprawiało, że była ona traktowana jako praca naukowa (nie zaś podręcznik), przeznaczona dla czytelnika-specjalisty. „Gramatyka...” składa się z sześciu części. W głośowni tłumaczy A.M. pochodzenie głosek i ich wzajemne oddziaływanie (alternacje morfonologiczne oraz procesy i zjawiska fonetyczne, przy próbie rozróżnienia dziedzictwa prasłowiańskiego, procesów dawnych i zmian współczesnych autorowi), podaje podział głosek i ich charakterystykę. We fleksji proponuje podział poszczególnych części mowy na podtypy oparte na budowie słowotwórczej wyrazu i motywowany etymologicznie. Omawia tu imienne i werbalne kategorie gramatyczne i odmianę przy zaznaczeniu nieregularności i wahań (także umotywowanych stylistycznie, społecznie czy regionalnie) w doborze końcówek wraz z próbą określenia regulujących go zasad. W etymologii (słoworodzie) rozważa derywację i pochodzenie wyrazów, charakteryzuje pod względem funkcjonalnym formanty słowotwórcze i przyrostki czasownikowe, przedstawia zasady stopniowania przymiotników i tworzenia par aspektowych, a także omawia wyrazy złożone. W składni prezentuje systematyczny wykład reguł składniowych, omówienie części zdania i związków międzywyrazowych (składnia zgody i rzędu), podział zdań na nierozwinięte i rozwinięte, poboczne, współrzędne, wielokrotnie złożone i ściągnięte. Osobne podrozdziały poświęca czasownikowi (aspekt, czas, strona, tryby, imiesłów) i szykowi wyrazów (szyk przestawny, wtrącenia, pozycja *nie*, zaimków, spójników i przyimków) Osobno prezentuje wyrazy nieodmienne (przysłówki, przyimki, spójniki, wykrzykniki), charakteryzując je ze względu na ich pochodzenie i znaczenie, wyróżniając wiele interesujących klas, takich jak przysłówki twierdzące z powątpiewaniem (*może, podobno*) i twierdzące na pewno (*bez wątpienia, rzeczywiście*), przysłówki stopnia (*bardzo, nader, szczególnie*) i miary (*aż, ledwie, trochę, zbyt*) czy przyimki wewnętrznego usposobienia (*w gniewie, pod kłatwą*). Pracę kończy rozdział o pisowni polskiej, czyli ortografii motywowanej etymologicznie, z dodatkiem informującym o wierszowaniu (rytmie, rymie, średniówce, strofach). Drugim owocem namysłu A.M. nad językiem była dwutomowa „Gramatyka historyczno-porównawcza” (1879), której część etymologiczna została silnie przez współczesnych mu skrytykowana jako oparta na zbyt dowolnych paralelach międzyjęzykowych i niewystarczająco uargumentowana. Część natomiast poświęcona składni i fleksji została przyjęta życzliwie, choć krytycy uznali materiał historyczno-dialektologiczny za niewystarczający. Ostatecznie praca ta nie miała takiego wydzźwięku, jak omówiona wcześniej „Gramatyka języka polskiego”.

Obok zagadnień językowych podejmował A.M. badania w zakresie literatury, przede wszystkim „Juliusz Słowacki jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki” (1866–1867), ale też „O Krasińskim” (1846), „O Andrzeju Morsztynie” (1860), „Jana Kochanowskiego młodość” (1883) czy trzytomowe „Prelekcje o literaturze polskiej i historii polskiej”, m.in. „Panowanie Bolesława Krzywoustego” (1873), „Biskupstwa w pierwotnej epoce Polski oraz klasztory w Polsce w obrębie wieków średnich” (1875), „Rewizja dziejów Polski w pierwszych dwóch wiekach politycznego istnienia 962–1146” (1875), „Lechici w świetle historycznej krytyki” (1897). Interesujące dla A.M. były zagadnienia heraldyki (1890), a także filologii

klasycznej, np. „Prelekcje o filologii klasycznej i jej encyklopedii” (1851) oraz „Od antyku do romantyzmu” (1979). Zajmował się również edycją pism, w tym „Biblii królowej Zofii” (1872), staropolskich mów sejmowych (1880) i pism Juliusza Słowackiego (1866, 1880, 1885), przekładami, m.in. „Elektry” Sofoklesa (1854) i twórczością dramatyczną, np. „List żelazny” (1854), „Grochowy wieniec, czyli Mazury w Krakowie” (1855).

Literatura podmiotowa

- Czartoryski-Sziler, P. „Wielcy zapomniani. Antoni Małecki – legendarny strażnik polszczyzny”. <https://www.lwow.home.pl/naszdziennik/malecki.html> (dostęp: 20.01.2024).
- Gubrynowicz, B. 1920. *Antoni Małecki (1831–1912)*. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. <https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/show-content/publication/edition/10768?id=10768> (dostęp: 20.01.2024)
- Antoni Małecki (antonimalecki.pl) (dostęp: 20.01.2024)
- Lesiakowski, A.P. Dawne ortografie, gramatyki i podręczniki języka polskiego (uw.edu.pl) (dostęp: 20.01.2024).
- Lesiakowski, A.P. 2012. „Antoni Małecki – zapomniany gramatyk”. *Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie* 2(1): 71–78.
- Lesiakowski, A.P. 2014. *Gramatyka języka polskiego większa Antoniego Małeckiego: na tle dziewiętnastowiecznych podręczników gramatycznych i ówczesnej polszczyzny*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Prof. Antoni Małecki – patron Biblioteki Publicznej w Obornikach (rzeki-czasu.pl) (dostęp: 20.01.2024).